

El dèdal de Phoenix

A l'Alcorà, al costat del Pentateuc i les paraules santes, també hi ha lloc per a conferir a la palmera una simbologia quasi mística. No debades, als deserts infinits de la geografia àrab, la palmera ha esdevingut una mare per al viatger, donant-li ombra amb les seues palmes en forma de protectores llàgrimes, i oferint-li menjar mitjançant els seus fills naturals, els dàtils. Avui, la varietat de dàtils *deglet nour*, els estàndards del mercat, fonamenten les exportacions de Tunísia i Algèria. I la palmera és per la majoria dels 31 països del planeta que la cultiven (sobretot per als del nord d'Àfrica i l'Orient Mitjà) una font econòmica significativa. No succeeix el mateix al nostre territori, on Elx té el palmerar més important d'Europa (unes 200.000 palmeres censades) i això no es tradueix en benefici econòmic. Fa quatre anys, autoritats científiques i administratives de l'estat francès i el País Valencià decidiren dur endavant una solució per resoldre a mig terme aquest problema, i aprofundir les investigacions europees sobre la palmera datilera (*Phoenix dactylifera*, la varietat elxana) amb la creació d'un centre anomenat Estació

La controvèrsia marca les investigacions sobre la palmera datilera a l'Estació Phoenix, a Elx, dedicada a la multiplicació 'in vitro' vegetal. El fantasma del tràfic internacional forma part de la polèmica.

Phoenix que des de la capital del Baix Vinalopó treballaria aquest camp. Tensions científiques i político-administratives posen ara en qüestió la trajectòria del projecte.

El conveni iniciàtic. Diego Macià, antic regidor de Foment i actual alcalde d'Elx va fer el primer contacte amb dos organismes ministerials francesos perquè al 1991 l'Ajuntament elxà, que presidia aleshores Manuel Rodríguez, ara diputat socialista, firmara un conveni de col·laboració en matèria d'investigació. Els departaments estrangers eren el Centre de Cooperació Internacional en Investigació Agronòma per al Desenvolupament (en francès correspon a les sigles CIRAD) i l'Institut Nacional per la Investigació Agronòma (INRA). També col·laborava en el pacte la multinacional petrolera Total, que en aquell temps invertia en investigacions comercials i ha format part de delicats episodis a València (vegeu EL TEMPS 507) relacionats amb uns abocadors de matèries perilloses prop del port. Per part valenciana, a més de l'Ajuntament d'Elx, signaren el conveni la Conselleria d'Agricultura i la Universitat

RAFA GIL

d'Alacant. El motiu de l'acord era posar dempeus l'Estació Phoenix, institut científic per a estudiar el palmerar de la ciutat, una jugada científica que pretenia beneficiar totes les parts. Els francesos, que han desenvolupat importants investigacions al camp de la palmera datilera per aprofitar la influència comercial sobre antigues colònies productores d'aquesta planta, com el Marroc o Algèria, podrien examinar *in situ* un dels palmerars més singulars del món, on cada palmera és distinta de l'altra, i no hi ha homogeneïtzació. Els valencians se serviren dels coneixements francesos, i mirarien de fomentar la tecnologia *in vitro* que havia donat resultats a França per a incentivar el palmerar d'Elx: la clonació genètica a partir de palmeres adultes pot fer rendible el palmerar, perquè es tractaria de fer una mena de fotocòpia a velocitat ràpida de les palmeres que donen bons dàtils

(actualment, segons càlculs del centre Phoenix, unes 3 de cada 10.000). Això permetria crear un dàtil propi d'Elx en quantitat suficient per a la comercialització. La direcció de l'estació va recaure en Michel Ferry, científic de l'INRA que creu fermament en aquest acord: "El palmerar d'Elx naix amb els fenicis i és potenciat pels àrabs. La seua peculiaritat és que, en altres palmerars, la reproducció s'ha fet per filloles, que són unes ramificacions en la base de la palmera genèticament idèntiques a la planta mare. Aleshores, quan es troba una palmera productiva, es reproduïx a partir de les filloles, i en tenim una altra igualment productiva. Però a Elx no s'ha fet així, sinó per altra modalitat, que és transplantant la llavor de la palmera, cosa que no dicta res genèticament i fa que cada palmera siga diferent."

Com que hi ha poques palmeres que donen bons dàtils i la palmera ja no s'utiliza pràcticament per a res més que l'aspecte ornamental, no es poden parlar de beneficis pràctics del palmerar (deixant-ne de costat els culturals i turístics, que evidentment hi són). Cal afegir un altra apreciació: el 1986, la Conselleria de Cultura fa una llei que determina les palmeres d'Elx com a pràcticament intocables, com si d'un monument històric es tractara, basant-se en la dificultat de creixement de la planta i en l'arbitrarietat amb què eren tallades. Als cultivadors se'ls fa més difícil substituir les palmeres mortes per d'altres vives, i aquells que tenen palmeres a la seua propietat no poden desfer-se'n per a construir o modificar la seua vivenda. Si tenim en compte que a més a més, la llei obliga a cuidar i a conservar aquests arbres, cosa que

implica contínues despeses per als propietaris, el malestar augmenta. Però segons Josep López, advocat del Patronat del Palmerar d'Elx, "no és totalment cert que es vulguen ampliar palmerars o substituir palmeres mortes, sinó que és molt atractiu vendre palmeres per als posseïdors a un preu de mercat de tres-centes mil pesetes, perquè la demanda és molt gran com a arbre decoratiu. Per això a Elx es donen robatoris de palmeres, perquè estan protegides i en canvi es paguen molt bé. Supose que la llei hauria de revisar-se, augmentant les mesures de foment i les exempcions fiscals als propietaris." Per a Ferry, fer rendible el palmerar d'Elx ajudaria a solucionar el problema, perquè els arbres no serien una càrrega per als propietaris, sinó una font d'ingressos. A més, les palmeres elxanes són de les poques que no varen ser atacades per una plaga que va devastar les palme-

res del nord d'Àfrica temps enrere, i això els confereix un interès diferencial encara major. El científic veu un altre punt per a prestar atenció al palmerar: "és molt vell. Si no es renoven les palmeres i es dona la màxima alerta, el palmerar d'Elx morirà, desapareixerà."

200.000 palmeres componen el palmerar d'Elx, el més gran d'Europa. Però aproximadament, només 3 de cada 10.000 plantes produeixen dàtils de bona qualitat.

Les directrius de la Phoenix. Tot i que l'acord marc entre França i el País Valencià arribà a bon terme al 1991, no és sinó fa dos anys quan l'estació comença

les investigacions. En concepte d'inversions, Ferry diu que el CIRAD i l'INRA varen aportar l'any passat 18 milions en viatges d'assessorament de personal científic francès, i també que la resta de membres del conveni contribuïren amb 15 milions en els últims dos anys. A més a més, l'Ajuntament d'Elx dona el recinte on s'ha ubicat l'estació, enmig del conegut Hort del Gat. Els diners s'han anat invertint en una sèrie de línies de treball concretes. La primera és la investigació sobre la multiplicació *in vitro* de les palmeres seleccionades amb un fruit saludable. Això ho duen endavant Elena Ruipérez, becària de la Universitat d'Alacant, i José Navarro, enginyer agrònom que fa a l'estació l'objecció de consciència. Cadascun treballa una modalitat de reproducció, l'organogènesi i l'embriogènesi. La primera és la via directa de clonació, però és més complicada. La segona és més conflictiva, tot i ser més ràpida, perquè pot donar lloc a mutacions. L'objectiu és aconseguir una mena de palmera tipus d'Elx. Segons els investigadors, "fins ara la majoria dels científics no creien en la reproducció de palmeres adultes. El que hem demostrat, tot i que els resultats palpables encara han de venir, és que és

El director científic francès de l'Estació Phoenix, Michel Ferry, i el seu equip de col·laboradors. Les línies d'investigació que duen endavant a l'institut inclouen la lluita biològica, la millora del dàtil a la recerca d'un fruit propi d'Elx i la multiplicació *in vitro* de palmeres seleccionades per convertir en rendible el palmerar de la ciutat. La gestió de Ferry és posada en dubte per institucions administratives i científiques valencianes. Alguns la qualifiquen com de "colonialisme científic".

possible clonar una palmera no a través de les filloles, sinó del teixit intern d'una palmera adulta". Una altra línia d'anàlisi és la lluita biològica, dedicada a combatre l'anomenada cotxinilla roja, plaga amb què no acaben els pesticides, que ha causat grans danys locals. Per a eliminar-la, la biòloga Susi Gómez busca un depredador (un insecte que la devore) que no siga nociu per a la supervivència del palmerar. També es persegueix la millora de la maduració i de la qualitat frutícola i tecnològica dels dàtils a través de la fisiologia concreta del dàtil d'Elx. El treball el perfila la becària de la Universitat d'Alacant Pepa Ros, qui veu dificultat en la millora "a causa de la disparitat de les palmeres femelles, les que donen fruit, d'aquest palmerar. És molt complex obtenir una seguida d'igual qualitat de dàtil. Però cal aconseguir-ho fent-ne mostres i seleccionant per a reproduir palmeres, tenint en contra també el factor climàtic (Elx és el límit on poden créixer palmeres en abundància. Més al nord, el clima no és prou càlid). No obstant això, el dàtil de les palmeres bones és dolç". L'equip, en realitat prou exigü, es completa amb diversos assessors i investigadors de França i València, amb el mateix Michel Ferry i, fins el recent canvi de govern municipal (el consistori ha quedat en mans socialistes, com estava abans, però amb un personal diferent que el gestionarà), també hi era Vicent Sansano, bidleg i home de Manuel Rodríguez, que feia les funcions de coordi-

nador administratiu de l'estació. Aquest càrrec és ara vacant. El passat mes d'abril, l'estació va organitzar unes jornades internacionals sobre la palmera datilera que se celebraren a Elx i té un acord per a proveir de formació científica tècnica de Gaza i Jericó, zones productores de palmera que pateixen, segons Ferry, "problemes pareguts als d'Elx. Sobretot necessiten estudis socioeconòmics. La prioritat és implantar i reproduir palmeres d'aquests territoris amb tècniques franceses *in vitro* perfeccionades a l'Estació Phoenix". L'ambició, doncs, del centre seria entrar de ple en aquest joc d'influències investigadores (i presumiblement també comercials), on estaria immers també Egipte. El ministre d'Agricultura d'aquest país va sol·licitar a l'estació ajuda científica per a la millora del palmerar egipci a través d'un acord futur en què es vol que entre també el Banc Mundial i el Parlament Europeu. "El paper de Brussel·les és vital en aquestes investigacions. Creiem que és molt probable que vinguen ajudes europees per a l'estació en un termini raonablement curt", diu Ferry.

Tensió crítica. Però Ferry oblida un punt important: l'Estació Phoenix no té personalitat jurídica ni estatuts interns, cosa que pràcticament impossibilita la recepció d'ajudes externes. Dins del món científic estatal i europeu, qualsevol centre que aspire a recaptar ajudes ha d'entrar en una competició on es demostre que el projecte que ofereix és el més vàlid. Un projecte que ha de partir d'una entitat amb personalitat pròpia. Com la Phoenix no en té, quan demana ajudes han de fer-ho en el seu nom els altres organismes que formen part de l'acord que la va fer nàixer. Per a Eduardo Galante, catedràtic de biologia animal de la Universitat d'Alacant i antic director general de conservació del medi natural de la Conselleria de Medi Ambient de la Generalitat valenciana, "el problema és que l'Estació Phoenix no és res. No existeix ni com a patronat ni com a estació ni com a entitat amb personalitat jurídica. Únicament depèn de les subvencions directes dels socis del conveni del 1991. Tampoc no presenta un balanç de comptes al final de cada un dels exercicis perquè no hi ha un consell administratiu que la supervise, ni tampoc hi ha un consell científic. En realitat, no se sap a qui s'informa de les activitats científiques, si és que hi ha algú que és informat. I molts investigadors consideren inversemblant que siga un investigador francès qui estiga al capdavant d'una estació en territori elxà".

La inexistència d'un comitè científic va en contra d'una premissa que constava al conveni inicial del 91, que el considerava imprescindible, i que encara no s'ha dut endavant. La figura del mateix Michel Ferry és constantment qüestionada per botànics locals, i fins i tot

RAFA GIL

Les palmeres d'Elx són totes diferents. És un cas quasi únic, perquè a la resta de palmerars internacionals domina l'homogeneïtzació. Representants de la Conselleria d'Agricultura i l'antic coordinador tècnic de l'estació Phoenix, Vicent Sansano, manifesten la seua preocupació perquè els experiments genètics de Michel Ferry, que intenten reduir el fet diferencial del palmerar, no queden a terres valencianes.

és comú escoltar que la posició del CIRAD i l'INRA en la Phoenix és de colonialisme científic, argumentant que el francès exclou investigadors valencians en la supervisió de l'Institut Phoenix. Aquestes acusacions varen prendre força quan a l'octubre del 94 la Conselleria d'Agricultura, i, en representació seua l'Institut Valencià d'Investigacions Agràries (IVIA) va arribar a un acord pel seu compte amb l'Ajuntament d'Elx per a dotar amb dotze milions l'estació: sis anirien a parar a unes beques que convocava la Conselleria, i sis serien invertits en investigació. El conseller socialista d'aleshores Josep Maria Coll, i el seu director general d'Investigació, Eduardo Primo, no creien suficient la participació valenciana en el conveni marc del 91 (acord on, entre altres coses, es deia que la rendibilització dels resultats de treballs d'investigació seran objecte d'acords particulars abans de qualsevol explotació comercial. O siga, que el material genètic resultant de les investigacions seria compartit i proporcional a les aportacions respectives de cada membre) i que el material genètic no quedava *de facto* a casa nostra, i això va fer que prenguera forma un nou acord a dos bandes. Michel Ferry va considerar aquest acord com una falta greu administrativa respecte el primer conveni, i es va oposar radicalment a la concessió de les beques "una vegada -segons Eduardo Primo- ja estaven concedides, perquè al senyor Ferry no li semblaven adequats els guanyadors. La Conselleria tenia molts milions a oferir a l'Estació Phoenix, molt més que aquests dotze. Però amb l'actitud absolutament irregular que va mostrar envers la participació de l'IVIA amb el desenvolupament científic, ens vam retirar, i ens fem aquesta pregunta: per què no vol la nostra participació, els nostres investigadors?, per què no vol que ningú sàpiga en què s'hi treballa?" El director de l'IVIA, Florentino Juste, descriu la situació del centre com "improrrogable, perquè o es fa un

nou conveni (el del 91, a partir del 94, s'entén que es prorroga tàcitament per dos anys, però el conseller Coll no va seguir l'exemple de l'anterior conseller Font de Mora i va eludir reconèixer-lo) o haurem de considerar l'Institut com un centre francès que investiga a Elx."

Per la seua banda, Vicent Sansano, antic coordinador administratiu de la Phoenix, ha presentat, sobre els 20 mesos que va supervisar el centre, un informe molt negatiu a l'actual alcalde, Diego Macià, qui ha declinat fer declaracions a EL TEMPS. Sansano és taxatiu pel que fa a la gestió de Ferry, i li preocupa "la circulació futura de material genètic del palmerar sense control, perquè al dia a dia de l'estació no hi ha representants de la Universitat d'Alacant, de l'Ajuntament ni de l'IVIA. Es necessari que les institucions científiques locals participen en el projecte més enllà d'actuar com a simples amfitrions o d'aportar infraestructura. La situació actual és il·lògica, no hi ha cap supervisió". L'ex-alcalde d'Elx, Manuel Rodríguez, explica: "no hem d'estranyar-nos quan sentim parlar al nostre país de falta de seguretat quant a la circulació genètica [les lleis que la controlen encara estan prenent cos i a la Conferència Mundial de Rio del 92 sobre temes ecològics es va incidir fortament en el tema] però el conveni del 91 ja es va fer amb cautela. El control han de dur-lo tots els signants, tot i que sembla que és necessari redactar un nou conveni que satisfaga més les parts implicades. Però no hem de deixar de veure la Phoenix com un element positiu de col·laboració internacional". Així pensa també el personatge somàtic d'aquest marasme de bilis político-científica, Michel Ferry. Ell està d'acord en la necessitat d'estatuts i consell científic, i afirma que "si no s'han instaurat fins ara ha estat perquè la marxa del centre s'ha iniciat fa relativament poc, només dos anys. L'acord de la Conselleria amb l'Ajuntament vulnera el primer conveni, perquè no s'hi té en compte els altres socis. L'INRA i el CIRAD estan molt molestos amb aquest acord, és una injúria administrativa. Jo no puc evitar que entren investigadors de l'IVIA, ni tinc intenció de fer-ho, però considere que les beques de la Conselleria foren donades a persones que no coneixen el treball de l'estació i en aquest sentit no són vàlides. Les institucions valencianes -continua Ferry- han tingut una reacció epidèmica en relació amb la participació francesa. Estem en règim de col·laboració, no d'apropiació, i el conveni marc especifica que el material genètic pertany a tots els socis. Pense que tots els problemes es deuen a conflictes personals i de negligència tècnica. Cal fer un nou acord, la part francesa també ho creu així." Un suposat acord que el canvi de mans de la Conselleria d'Agricultura (ara és d'UV, i caldrà començar les negociacions des de zero) pronostica encara més dedàlic que l'actual.

Joan M. Oleaque